

Henrika Zilliacus-Tikkanen:

Journalistikens essens i ett könsperspektiv

Rundradions Jämställdhetskommitté, Helsingfors 1997 (Doktorsavhandling)

Henrika Zilliacus-Tikkanens avhandling tar upp en mycket viktig fråga i medievetenskapen: 'Vilken betydelse har andelen kvinnor i en redaktion för journalistikens innehåll och form?' Frågeställningen är en del av det stora tema 'kvinnor och medier'. I historiskt perspektiv gäller det ju faktiskt två av de mest framträdande kulturella och sociala företeelserna i detta århundrade: Kvinnornas ökade deltagande i offentligheten och framväxten av moderna massmedier. Både när det gäller den dagliga tillvaron och kunskaper, attityder och beteende bland individer och grupper, och när det gäller politik, ekonomi och andra sektorer i samhället är dessa två tendenser av genomgripande karaktär. *Vilka konsekvenserna har varit, och vilket samband det är mellan kvinnoemancipationen, medieutvecklingen och andra drivkrafter i samhället, är det få som helt kan överskåda i dag.*

Inom detta vittfamnande forskningsområde har Henrika Zilliacus-Tikkanen riktat sin uppmärksamhet mot en kärnfråga, nämligen *förhållandet mellan kön, medieinnehåll och journalistkultur*. Här tar hon i sitt arbete upp ett strängt avgränsat, relativt konkret delområde. De större, mer övergripande medievetenskapliga och kulturteoretiska perspektiven har inte varit författarens anliggande. Den allmänna internationella tendensen i nyhetsförmedlingen bort från en auktoritetspräglad förmedling till en mer oformell förmedling blir t.ex. inte behandlad. Inte heller förhållandet mellan mediernas ökande kommersialisering och de problem detta kan skapa för kvinnorna i nyhetsarbetet blir berört. Vi får veta en hel del om fördelningen mellan kvinnor och män som journalister och som intervjupersoner, vi får insikt i den kvantitativa fördelningen av hårda och mjuka nyheter i olika redaktioner i radio och TV, och om olika sätt att genomföra intervjuer i diskussionsprogram i TV.

På ett så mångfacetterat forskningsområde, där mycket dessutom handlar om oplöjd mark, är det både legitimt och väl motiverat att företa en stark avgränsning. Författaren håller sig genom hela arbetet till saken utan att spåra av från den uppdragna huvudlinjen. Detta bedömer jag som huvudsakligen positivt, samtidigt som avhandlingen nog präglas av en viss snävhet. Ibland går det tyvärr så långt att relevanta och viktiga aspekt och upplysningar uteslutits.

Den centrala frågan är vad det beror på att en ökning av andelen kvinnor i en redaktion inte automatiskt tycks leda till att nyheterna blir mer kvinnorelaterade. Antagandet går ut på att journalistkulturen utgör en starkt bromsande faktor. Det metodiska huvudgreppet för att undersöka detta är att jämföra nyhetsprogram med diskussionsprogram. Nyheterna är en genre med fasta rutiner, med få möjligheter till individuella utspel, medan diskussionsprogrammen ger större möjligheter stil personliga variationer. Om det visar sig vara starkare samband mellan kön och programinnehåll i diskussionsprogrammen än nyhetsprogrammen anses antagandet bli bekräftat.

Detta huvudgrepp är i princip logiskt. Det är också intressant och originellt.

Kvinnoforskning och journalistikforskning

Arbetet bygger på två teoretiska huvudpelare, med var sin begreppsapparat och forskningstradition. Den ena är forskningen om kvinnor och medier, den andra forskningen om journalistik, nyheter och journalistroller.

Den teoretiska behandlingen av de kvinnoteoretiska begreppen kön, gender och genussystem, samt kvinnoforskning, könsforskning och jämställdhetsforskning är förträfflig. Författaren har lyckats mycket väl med att inte bara presentera, utan också utreda och värdera olika definitioner och ståndpunkter. Litteraturen på detta område är oöversiktlig, och präglad av ett otal riktningar, skolor, traditioner och subjektiva ståndpunkter. Men författaren klarlägger och blottställer de centrala konfliktlinjerna på ett utomordentligt sätt. Tankegången är präglad av gott omdöme och hon utvecklar egna övertygande definitioner. Hela tiden med sikte på vad som är relevant och ändamålsenligt i förhållande till arbetets frågeställningar.

Den teoretiska behandlingen av det andra temat är däremot svag och otillfredsställande. Framställningen presenterar journalistik, journalistkultur och nyhetskultur som fasta, entydigt definierade begrepp, trots att detta är företeelser som förändrar sig och som i högsta grad är föremål för diskussioner både i det praktiska livet och inom forskningen. Författaren refererar olika forskares definitioner och synpunkter, men ger inte en integrerad, syntetiserande framställning. I stället för att utgå från och redogöra för huvudfrågor, tendenser och tvistefrågor i forskningen, och illustrera tankegången med relevanta exempel, får vi en ytlig upprämsning av olika forskares bidrag. Vi får ingen problematisering av dessa begrepp som gäller mycket komplexa processer och förhållanden. Vi får heller inte ett genomreflekterat *eget ställningstagande från författarens sida till olika synpunkter – trots att journalistik och journalistkultur sägs vara essensen i avhandlingen.*

Kvinnor och män som journalister – var i redaktionshierarkien hittar vi dem?

Zilliacus-Tikkanen kommer i någon mån in på *organisationsforskningen*. Det är både relevant och förtjänstfullt. Men egendomligt nog följer hon inte upp tankegången om betydelsen av organisationsstruktur i nyhetsredaktioner empiriskt. I jämförelsen mellan de olika redaktionerna får vi inte veta något om huruvida strukturen i de olika redaktionerna är mer eller mindre hierarkisk, och/eller om detta varierar mellan de olika tidpunkterna. Och framför allt, vi får inte veta om det är kvinnor eller män som innehar ledarpositioner. Det förefaller uppenbart att frågan om det är en kvinna eller en man som är chef, har betydelse för journalistkulturen på de aktuella redaktionerna.

Att detta inte tas upp är särskilt överraskande när man tar i beaktande Zilliacus-Tikkanens modell 'Hinder och möjlighe-

ter för ett kvinnligt journalistiskt perspektiv', som uttryckligen inkluderar faktorn 'Kvinnligt inflytande beroende av position'. Man frågar sig om det inte varit skäl att koppla ihop begreppen journalistkultur och organisationsstruktur, inklusive andelen kvinnliga ledare inom redaktionerna, och undersöka det empiriskt?

Om metoderna i förhållande till frågeställning och teori

Det empiriska arbetet består av två delar. 1) En undersökning av innehållet i nyheter i radio och television med avseende på om journalisterna, respektive intervjuobjekten, är kvinnor eller män, och om nyheterna handlar om mjuka eller hårda ämnen. 2) En undersökning av diskussionsprogram i television med syfte att jämföra kvinnliga och manliga journalisters sätt att närma sig sitt ämne och sina intervjuobjekt. I den första är metoden kvantitativ innehållsanalys, medan den i den andra huvudsakligen är kvalitativ. Diskussionen av metoderna måste tyvärr bedömas som bristfällig.

I och med att en av de mest centrala analysenheterna i det teoretiska och empiriska arbetet är *andelen kvinnor* – som journalister och som intervjupersoner – är definitionen naturligtvis entydig. Men när det gäller jämförelsen av kvinnliga och manliga journalisters sätt att närma sig sitt ämne i diskussionsprogram, blir definitionerna eller kriterierna för kvinnojournalistik betydligt mindre entydiga, och således mer problematiska. Vad är egentligen ett kvinnligt, respektive manligt sätt att närma sig olika ämnen i journalistiken? Zilliacus-Tikkanen har här valt att bygga på synpunkter framförda av journalister och/eller forskare i olika sammanhang.

En annan, åtminstone teoretisk, möjlighet hade varit att bygga på andra slag av forskningsresultat om skillnader mellan kvinnligt och manligt beteende. Det vill säga resultat från biologisk, sociologisk och psykologisk forskning. Det är osäkert om kriterier baserade på denna typ av kunskap hade skilt sig från Zilliacus-Tikkanens kriterier. Det kriteriet som går under betäckningen 'Ett personligt engagemang, och empati för de personer som behandlas i nyheterna' (nummer 4 i förteckningen på sida 119), är det i alla fall också vetenskapligt belägg för. Nyare neuropsykologiska och kognitiv-psykologiska undersökningar har visat att benägenheten att förhålla sig med inlevelse och empati till andra människor har visat sig vara avgjort vanligare bland kvinnor än bland män.

Som helhet är Zilliacus-Tikkanens metod för analys av diskussionsprogram i ett könsperspektiv bra. Det rör sig till en stor del om nybrottsarbete och vittnar om självständighet och god kombinationsförmåga.

Undersökningen av nyheterna omfattar en period på 13 år, från 1982 till 1995. Ett allmänt problem med projekt som sträcker sig över en viss tid, är att det man skall undersöka ändrar sig på så många sätt, ens egen kunskap ändrar sig också, och innehållet i de kategorier man valt att se på, ändrar sig. Samtidigt är man i stor utsträckning bunden till det man i startfasen valt som utgångspunkt och metoder.

Uppdelningen i mjuka – hårda nyheter, är problematisk. Hur bra täcker denna indelning den principiella frågan om en eventuell utveckling av nyheterna i en mera kvinnorelaterad

riktning? Tar vi t.ex. 'utrikesnyheter' kategoriseras de som "hårda" nyheter. Men det kan väl tänkas att utrikesnyheter kan handla om saker som angår kvinnor, det vill säga i själva verket "mjuka" nyheter. Med den definition av hårda – mjuka nyheter som valts, kan man gå miste om intressanta ändringar i nyhetsbilden. Definitionerna har begränsad validitet. En undersökning av utvecklingen av våld i svenska nyheter kan illustrera tankegången (Birgitta Höijer 1996). Det visade sig att innehållet i utrikesreportager om krig förändrade sig från 1970-talet till 1990-talet. Meddelanden om konsekvenserna för civilbefolkningen och barns lidande hade en märkbar ökning under den undersökta perioden. Nyheter om barns lidande måste väl betecknas som en mjuk nyhet, men eftersom det här ingår i ämnesområdet utrikesnyhet, blir den i Z-T's schema klassificerad som en hård nyhet. Tendensen mot en "mjukare" orientering blir inte registrerad. Det samma resonemanget kan göras med avseende på 'brott', som också grupperas som en hård nyhet. Här kan man också väl tänka sig att nyheterna om olika typer av brott har förändrats över tid. T.ex. att våldtäckt och incest omtalas oftare i dag än för femton år sedan. Sådana nyheter är ju egentligen kvinnorelaterade nyheter, men de blir klassificerade som hårda för att de är brott.

Men om det således är en del att kritisera, kan metoderna i huvudsak försvaras. De resultat som bringas fram ger en pålitlig bild av huvudtendenserna i det som skulle undersökas. Något av det viktigaste gäller ju förhållandet mellan journalistens kön och intervjupersonens kön. Här kan definitionen eller analysenheten inte ifrågasättas. På den här punkten har den empiriska undersökningen också stöd i teorien. Jfr. Irma Kaarina Halonens tio punkters definition av vad en kvinnorelaterad nyhet är (1991). Ett av de viktigaste kriterierna är att kvinnor själva får komma till ordet i nyheterna och uttrycka sina synpunkter både på hårda och mjuka ämnen. Och här är 'kvinna som intervjuobjekt' naturligtvis det odiskutabelt bästa måttet.

Diskussionen av resultaten är i stort sett väl avvägd, men alltför knapp, både med avseende på konsekvenser för praktisk journalistik och teoriutveckling. Mycket mer kunde ha lyfts fram. Som ett exempel på intressant information som föga diskuteras kan nämnas upplysningar från ett internationellt projekt (s. 100). Det är tankeväckande att andelen kvinnliga journalister i Södra Asien är den högsta i världen, 68%, mot 37% i Europa och Nordamerika, samtidigt som jämställdheten inte nått särskilt långt i Södra Asien. Här ser vi värdet av internationella komparativa projekt.

Alltsomallt är Henrika Zilliacus-Tikkanens avhandling värdefull. Trots en del svagheter i förbindelse med teori, begreppsdiskussion och empiri har den dels bekräftat tidigare forskning, dels fått fram ny kunskap och dels avslöjat en del myter. På detta översiktliga område har författarens genomgång av litteratur och tidigare forskning lyckats skapa en samlad bild av forskningens status. Avhandlingen visar komplexiteten i de problem den tar upp, och ger en plattform för vidare forskning.

Anita Werner
Institutt for medier og kommunikasjon
Universitetet i Oslo